
ALADAĞ'DA YAYLALAR VE YAYLACILIK

High Plateaus And Transhumance In Aladag

Yrd. Doç. Dr. Faruk KAYA*

ÖZET

Doğu Anadolu Bölgesi'nin Yukarı Murat ve Van bölümlerinin ortak sınırı üzerinde yer alan Aladağ, Ağrı ve Doğubayazıt ovalarının güneyinde yer alan doğu-batı dizimli dağlardan biridir. Bu dağlık kuşağı batıdan Patnos Ovası, güneyden Erciş ve Çaldıran ovaları, kuzeydoğudan ise Tendürek volkan konisi kuşatır. Çoğunlukla Aladağ'ın kuzey cephesinde bulunan yaylalar, Ağrı ilinin Hamur ilçesi yönetim alanı içinde yer almaktadır. Bölgede yaylacılık yaz aylarında hayvanların beslenmesi ve hayvansal ürünlerin elde edilmesine yönelik olarak yapılan ekonomik bir faaliyettir.

Doğu Anadolu'nun ünlü ve en yüksek yaylalarından olan Aladağ yaylaları, kısmen yüksek plato stepleri kısmen de Alpin vejetasyon katında yer alırlar. Aladağ yaylaları bol suları ve bütün yaz boyunca yeşil kalan verimli otlakları sayesinde yüzyıllardan beri yoğun hayvancılık faaliyetlerinin sürdürüldüğü yerlerdir. Ancak bölgede son dönemlerde etkili olan terör olayları ve değişen sosyal, kültürel ve ekonomik koşulların etkisi ile mera hayvancılığının önemini yitirmesi ve göçler yoluyla kırsal nüfusun sürekli azalması, mevsimlik bir yer değiştirme hareketi olan yaylacılığın da büyük ölçüde önemini kaybetmesine neden olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Aladağ Yaylaları, Yaylacılık Aktiviteleri, Hayvancılık,

* Ağrı Dağı Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Sosyal Bilgiler Eğitimi ABD, AĞRI.
fkaya1969@yahoo.com

ABSTRACT:

Aladag, locating on common border of Upper Murat and Van in East Anatolia Region, is one of the East-West arranged mountains located in South of Agri and Dogubayazit plains. This mountainous belt is surrounded by Patnos plain from West, Ercis and Caldiran plains from South and Tendurek volcano cone from Northeast. Most plateaus present in North side of Aladag are placed in Hamur town management region in Agri city. The transhumance is an economic activity inclined towards nourishment of animals and getting bestial products.

Aladag plateaus, which are of well-known and highest plateaus of East Anatolia are partly located in high Plato steppes and partly in Alpin vegetation layer. Aladag plateaus are the places where, intensive transhumance activities are continued for centuries, having abundant water and productive grassy areas remaining green for all summer. Losing the importance of pasture livestock by the effects of terrorist activities and growing social, cultural and economical conditions and decreasing of rural population continuously by migration are the reason of decreasing the importance of transhumance movement for a season in a great manner.

Key Words: Aladag Plateaus, Transhumance Activities, Livestock.

GİRİŞ

Aladağ yaylaları Doğu Anadolu Bölgesi'nin Yukarı Murat-Van bölümünde yer alan doğu-batı dizilimli Aladağ'ın üzerinde yer alır. Aladağ kuzeyde Ağrı Ovası, kuzeydoğuda Tendürek Dağı, batıda Patnos Ovası, güneyde ise Erciş ve Çaldıran ovaları arasında yer alan yüksek ve engebeli bir sıradağ görünümündedir. Doğu Anadolu yaylalarının en engebeli, en yüksek ve en genişlerinden biri olan Aladağ yaylaları farklı yüksekliklerden oluşan birçok tali volkanın bir araya gelmesiyle oluşmuş bir dağ silsilesi üzerinde yer almaktadır. Bu dağ silsilesi üzerindeki yüksek volkanlardan çıkan lav ve tüflerin geniş alanlara yayılarak, yüksek kesimleri örtmesi ve bu yükseltiler arasındaki çukurlukları doldurması sonucu meydana gelen yüksek platolar, birer yayla görünümü kazanmışlardır.

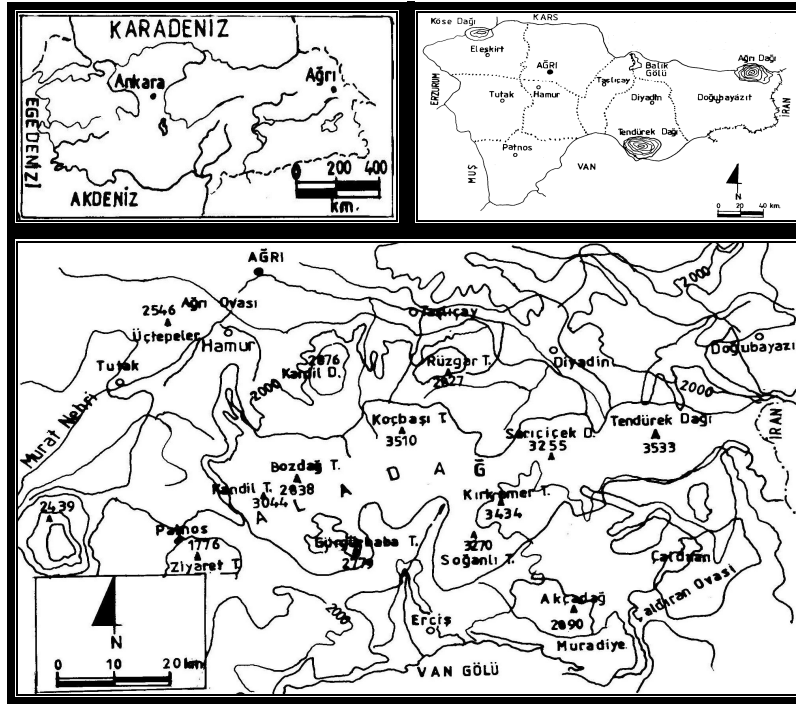
Türkiye'de hayvancılık faaliyetlerine bağlı olarak ortaya çıkan yaylaların yoğun olarak bulunduğu dağlık alanlardan biri de, Doğu Anadolu Bölgesi'nin Yukarı Murat Bölümü sınırları içinde yer alan Aladağ'dır. Yaylacılık faaliyetleri, Aladağ'ın 2250-3000 metreleri arasındaki yükselti basamağı üzerinde kalan kesimlerinde geniş bir dağılım gösterir. Ancak eldeki makale çalışması, özellikle Aladağ'ın kuzeyinde, Ağrı ili Hamur ilçesi sınırları içerisinde yer alan ve yaklaşık olarak 2500 m yükselti basamağında yoğunlaşan yayla yerleşmelerini ele almaktadır

Çalışma sahası çevresindeki hayvan yetiştiricileri ve besicilerinin yaz aylarında hayvanlarıyla birlikte yüksek ve serin yerleşme yerlerine giderek yaz boyunca hayvanlarını besledikleri ve imkanları ölçüsünde belirli hayvan ürünleri elde ettikleri yerleşme merkezleri olarak nitelendirilen yayla, çeşitli araştırmacılar tarafından değişik şekillerde tarif edilmektedir. Bir fiziki coğrafya terimi olarak yayla akarsularla derin bir şekilde yarılmış parçalanmış, fakat üzerinde düzlüklerin belirgin olarak bulunduğu yeryüzü şekli (İzbirak, 1986;339) yani plato anlamında tanımlanırken, beşerî coğrafya terimi olarak, yaz mevsiminde hayvanların otlatıldığı, köyün dışında olmakla birlikte, ekonomik bakımdan köye bağlı ve onu destekleyen, bazen dinlenme amacıyla kullanılan, mevsimlik konutların da yer aldığı, dağların yüksek kesimlerindeki düzlükler (Doğanay, 1997;273-278) olarak tarif edilmektedir.

Doğu Anadolu Bölgesi'nin yüksek kesimlerinde olduğu gibi Aladağ da yükselti farkının arttığı kuzey ve güney kesimlerinde ortaya çıkan ve geniş bir yayılışa sahip olan yaylalar, genellikle kırsal nüfusun ek geçim sahaları ve yaz mevsiminde hayvancılık faaliyeti amacıyla çıktıkları geçici yerleşmelerdir. Temel geçim kaynakları büyük ölçüde hayvancılığa dayanan bir bölgede yer alması nedeniyle, Aladağ'ın üzerinde bulunan yaylalar ve yaylacılık faaliyetlerinin, kırsal yerleşmelerin temel ekonomik geçim kaynakları arasında önemli bir yeri bulunmaktadır. Yaz mevsiminde hayvan otlatmak, ekip – biçme faaliyetlerini sürdürmek amacıyla çıkılan yayla, aynı zamanda bu fonksiyonel özelliğiyle ilgili olarak mevsimlik bir yerleşme şeklidir. Diğer bir ifadeyle yaylacılık, step bölgelerinde

Aladağ'da Yaylalar ve Yaylacılık

yükselti farkının neden olduğu iklim değişmesi sonucu, farklı dönemlerde olgunlaşan bitki örtüsüne bağlı olarak, hayvan sürülerinin yer değiştirmesi ile ilgili bir faaliyettir (Emiroğlu,1977;11). Bu faaliyetlerin gerçekleşmesinde, sosyo-ekonomik ve kültürel farklılıkların yanı sıra, ülkemizin coğrafi yönden sahip olduğu biyo - iklimik ve topoğrafik koşullarının da önemli bir payı vardır (Sevgi, 1984;177).

Harita 1. Aladağ Yaylaları ve Çevresinin Lokasyon Haritası.

Aladağ'da yapılan yaylacılık faaliyetleri genelde geleneksel yöntemlerle yapıldığı için yüksek gelir elde edilebilen ticari bir faaliyet haline dönüşmemektedir. Bu nedenle bu makalede hayvancılığa oldukça elverişli olan bu yaylalar üzerinde yeniden bir planlamanın yapılması gerektiği, yaylaların ve yaylacılığın ne gibi sorunlarla karşı karşıya olduğu tespit edilmiş, coğrafyanın ilkeleri dikkate alınarak sentez yapılp bazı çözüm önerilerinde bulunulmuştur.

I. Doğal Çevre Özellikleri

I.1. Jeomorfolojik Özellikler

Aladağ yaylası ve çevresinin jeolojik evriminde özet olarak dört dönemden söz edilebilir. Bölgenin en yaşlı birimlerini muhtemelen paleozoik yaşlı kaya toplulukları

oluşturmaktadır. Nitekim Aladağ kütesinin güneydoğusunda yer alan Meydan tepenin kuzeyinde paleozoik yaşlı arazilere rastlanmaktadır. Aladağ kütesi; jeolojik oluşum safhasında birçok yerinde kırılmalar ve çökmelere uğramış, buradan doğuya doğru uzanan sıradağlar kesintiye uğratılmış, parçalanmış ve nihayet lavlar ve çeşitli volkanik maddelerle örtülmüş (Saraçoğlu, 1989;289) yüksek ve engebeli arazilerden meydana gelmiştir. Aladağ'ın genel olarak Neojen yaşlı volkanik bir temel üzerinde yükseldiği (Arıncı,2007;71) söylenebilir. Bu dağ silsilesini oluşturan volkanitlerin başlıcalarını andezitler, andezit tüfleri ve andezitik aglomeralar teşkil etmektedir.

Aladağ kütesi üzerinde batı-doğu doğrultusunda; Geyiktaşı tepe (3127 m), Soğanlı tepe (3238 m), Göltepe (3289 m.), Körtegül tepe (3296 m.) ve Koçbaşı tepe (3510 m), gibi yüksek tepelikler yer almaktadır (Harita 2). Yüksek tepelik alanlar ile daha alçaktaki havza tabanı arasında kademeli bir yapının oluştuğu gözlenmektedir. Burada tepelerle birlikte, akarsularla derin yarılmış vadiler, sırtlar ve belirgin diklikler dikkati çeker. Söz konusu dağlar üzerinde yer alan diğer tepelerin de ana morfolojik özellikleri sırtlarla yamaçlardan meydana gelmiştir.

Harita 2:Aladağ ve Çevresinin Topoğrafya Haritası

Aladağ'ın batı ucunda yükselen Bozdağ tepe (2838 m.), Aladağ yaylarının yüksek kabarıklarının adeta başlangıcını oluşturmaktadır. Genel olarak batı doğu yönünde uzanan bu dağ kütesi kuzeye doğru bir yay çizer. Bu asıl sırt 2500 m. yi geçer ve üzerinde 3000 m.'yi aşan yüksek tepelik' ler yer alır. Bozdağ tepe kabarığı, üzerinde geniş yayların yer

aldığı yüksek bir sırt halinde doğuya doğru uzanır ve Koçbaşı tepede 3510 m yükseltiye ulaşır. Koçbaşı tepe (3510 m.) aynı zamanda Aladağ'ın en yüksek noktasını oluşturur. Murat nehrinin ana kaynağını, bu dağın kuzeyinden alması nedeniyle, bu dağa Muratbaşı dağı da denilmektedir

Koçbaşı tepe (3510 m.) den sonra yaklaşık 3000 m.' yi aşan bir sırt doğuya doğru uzanır ve asıl Aladağ yaylaları başlar. Esas Aladağ yaylaları doğuda Bendimahi ile Tuci suyu, batıda ise Zilan deresi arasında güneybatı –kuzeydoğu yönünde çok yüksek bir kabarıklık halinde uzanır. Bu sırt üzerinde yer alan en yüksek tepe Gerdahol Tepesi (3356 m.) dir. Bu yüksek sırt ve üzerinde sivrilen tepeler önemli bir sertlik göstermezler. Bu yükseklikler üzerinde ikinci derecede krater olmaları muhtemel birçok çukur görülür. Büyük ölçüde aşınarak düzleşmeye uğrayan bu kraterlerde ilkbahar aylarında biraz su birikir ve yaz sonlarında biriken bu sular azalır veya kurur.

Aladağ'ın kuzey kesimleri çok dik ve engebelidir. Dağ kütlelerinin kuzey kesiminden yelpaze şeklinde bir çok dere inerek, Koçbaşı tepe (Muratbaşı dağı) den gelen sularla birleşerek, Murat nehrinin ilk kaynaklarını oluştururlar. Aladağ'ın güney yüzü ise daha sade olup genellikle geniş yaylalar görünümündedir. Dağların güney kesiminden kaynaklarını alan Bendimahi (Tuci Suyu) ve Deliçay (Zilan Deresi) Van Gölü'ne doğru akarak sularını bu göle boşaltırlar.

Aladağ'ın kuzeydoğu doğrultusunda uzanan yüksek ve düzgün kabarıklardan oluşan bölümü, Diyardin'in güneyinde iyice daralır ve Tuci Gediği'nde yükselti 2750 metreye kadar düşer. Buralar sularının ve otlarının bolluğuyla bilinen ünlü Gülizar yaylalarıdır. Abağa düzünden itibaren, Bendimahi çayının oluşturduğu koridoru takiben Diyardin'e doğru uzanan kestirme ve patika yol Tuci gediğinden geçer. Yüksekliğin fazla ve kışların şiddetli geçmesi nedeniyle bu patika yoldan sadece yaz aylarında yararlanılmaktadır.

Sahada yer alan yüksek dağların yanı sıra bu dağların arasında yer alan ve zaman zaman dağlarla birlikte, bir sıra dağ özelliği gösteren yüksek tepelik alanlar genellikle Neojen formasyonları üzerinde bulunurlar. Bu tepeler üzerinde yaygın olan kayaç türü kil, kum, çakıl ve volkanitlerdir. Yöredeki tepelik alanların ortak özellikleri, dağları derin bir şekilde parçalayan vadi yamaçlarının gerisinde büyük kolların yukarı kesimlerine kadar ulaşırlar. Bu akarsuların az güçlü kolları tarafından yapılan aşındırmaların sınırlı kalması nedeniyle, tepeler birçok yerde vadilerle kuşatılmıştır. Tepelerin büyük bir kısmı dereler ve erozyon yarınlarının etkisinde kalmıştır. Bu durumun doğal bir sonucu olarak, Aladağ'da yaylacılık faaliyetinin yapıldığı alanlarda topoğrafyanın asıl unsurunu, yükseltisi 2250-3000 m.'ler arasında değişen aşınım yüzeyleri oluşturmaktadır.

I.2. İklim Özellikleri

Aladağ yaylaları ve çevresi karasal iklimin etkisinde olmasına karşın yükseltinin artmasına bağlı olarak gerek sıcaklık ve gerekse yağış durumu çevresindeki ovalara göre farklılıklar göstermektedir. Sahanın çevresindeki meteoroloji istasyonlarına göre yıllık ortalama sıcaklık değerleri 7.0 °C' nin üzerindedir. (Ağrı'da 6.0°C, Patnos' da 7.0 °C ve Erciş'te ise 8,2°C).

Şiddetli kontinental bir iklim karakterini yansıtan Doğu Anadolu ikliminin bu özelliği doğuya doğru ilerledikçe daha da belirginleşir (Erinç ,1953;20). Yükselti, orografya ve bakı gibi coğrafi faktörlerin etkisi ile Aladağ yaylaları ve çevresinde sıcaklık dağılışı farklılık göstermektedir. Dağlık-tepelik alanların eteklerinden itibaren ortalama sıcaklıklar 2 ila 4 °C'ye kadar inmektedir. Çalışma sahasının batısında Bozdağ kütlesinden itibaren batı-doğu istikametinde uzanan dağların alçak kesimleri de bu sıcaklık grubunda görülmektedir. Çalışma sahasındaki dağların zirve kısımları ve su bölümü çizgilerinde, yükseltinin artmasına bağlı olarak ortalama sıcaklıklar daha da düşmektedir.

Bölgenin sıcaklık değerleri incelendiğinde, sıcaklığın kısa mesafelerde değiştiği dikkati çeker. Yıllık ortalama sıcaklığın kısa mesafelerde farklılık göstermesi yöreler arasındaki engebeli relief, karasallığın etkisi ve yükselti farklarıyla izah edilebilir. Yörenin termik rejim diyagramı incelendiğinde, sıcak ve soğuk dönemlere, hızlı geçişlerin olduğu dikkati çeker. Gerçekten de orta kuşağın sıcaklık rejimi tiplerinden olan kara tesirli (kontinental) sıcaklık rejiminde sıcaklık hızla yükselir ve hızla alçalır, yani amplitüd değeri yükselir (Dönmez, 1984;64-65).

Kışın aşırı soğuma ile kendini gösteren karasallık etkisi, yazın da yüksek sıcaklıklara neden olmaktadır. Ayrıca Güney İran ve Basra Körfezi çevresinden kaynaklanan kontinental tropikal hava kütlesi siklonik dönüşe bağlı olarak doğulu ve güneydoğulu akımlarla çalışma sahası ve çevresine ulaşır (Koçman, 1993;2-10)). Yaz mevsiminde sıcaklık derecesinin 2000 m. yükseklikteki Doğu Anadolu Platoları'nda bile yüksek değerlere erişmesi, ülkemizin bu kısımlarında bitki topluluğu kademelerinin, çevre ülke ve bölgelere göre yükseklik kazanmasını ve sonuç itibarıyla yerleşme ve tarım alanlarının çok daha büyük yükseklik kademelerine ulaşabilmesini temin eden, olumlu bir etki olarak değerlendirilmektedir(Erinç, 1969;371). Aladağ'da 2250-3000 m. yükselti basamaklarında yaylacılık faaliyetlerinin yapılması, yaz mevsiminde sıcaklık değerlerinin yükselmesi ve buna bağlı olarak bitki örtüsü kademelerinin yükseklik kazanmasının doğal bir sonucudur.

Çalışma sahasının çevresindeki istasyonların yağış özellikleri incelendiğinde Ağrı'nın yıllık ortalama yağış miktarı 533.3 mm., Erciş'in 490 mm ve Patnos'un ise 428.8 mm olarak tespit edilmiştir. Doğu Anadolu Bölgesinde ise bu değer ortalama 559 mm. kadardır (Çölaşan, 1970;11). Çalışma sahasının yüksek dağlık alanlardan oluşması nedeniyle, yağış değerinin Aladağlar kütlesi ile çevresindeki depresyon tabanları arasında

önemli farklılıklar göstereceği kuşkusuzdur. SCHRİBER (Dönmez, 1984;177-178) formülü ile yapılan hesaplamalar sonucu elde edilen veriler, bu farklılığı açık şekilde ortaya koymaktadır. Bu formüle göre yıllık ortalama yağış miktarı teorik olarak çalışma sahasının kuzeyinde yer alan Kandil dağında 1394 mm.'ye ulaşmakta, Koçbaşı tepede ise 1400 mm'yi aşmaktadır. Ancak bu değerlere tedrici olarak ulaşıldığından, etek ve yamaçlardaki yağış miktarı daha azdır. Öte yandan söz konusu formülün bakı (maruziyet) şartlarını dikkate almamış olması nedeniyle, gerçeğe yakın yağış değerlerinin ancak kuzeye ve batıya dönük yamaçlarda elde edilebileceği söylenebilir (Arınç,1988;54).

I.3.Bitki Örtüsü

Aldağ yaylaları ve çevresinde, ova tabanından 1950 m. yükseltisine kadar doğal step, 2500 m.ye kadar antropojen step ve 2500 m.den sonra ise Alpin çayırlar kuşağı şeklinde belirlenen bitki örtüsünün özellikleri yükselti, bakı ve litoloji gibi faktörlere bağlı olarak önemli değişikliklere uğramaktadır. Sahada Neojen göl tortulları ve Kuvaterner dolguları üzerinde gelişmiş olan doğal step vejetasyonu büyük bir alanı kaplamaktadır. Ağaç yetişme sınırının altında kalan sahalarda fakir bir bitki örtüsünün geliştiği dikkati çeker. Bu step elemanları genellikle İrano-Turaniyen kökenlidir (Atalay, 1983;167). Çalışma sahasında stepleri oluşturan otsu formasyonların boyları kısa ve seyrek. Seyrelmenin başlıca sebebi, yükselti ve eğim şartlarının uygun olması nedeniyle, bu sahalarda mera ve otlak alanı olarak kullanılmasıyla ilgilidir.

Çalışma alanında 1950-2500 m. arasında kalan yüksek kesimlerde, uzun boylu otsu türlerle temsil edilen *Antropojen Step veya Yüksek Dağ Stepi* yaygındır. Nitekim DAVIS ,Türkiye'deki İran-Turan flora bölgesinin yüksek dağlık alanlar dışında, iki vejetasyon sahasına ayrıldığını; bunlardan ikincisini oluşturan ağaçsız step sahalardır, Doğu Anadolu'nun önemli bir kısmını kapladığını, dağ steplerinin ise Doğu Anadolu'nun yüksek kesimlerinde yayılış gösterdiğini belirtmektedir (Davis,1965;22). Antropojen step formasyonu içinde yer alan otsu türler, doğal step vejetasyonu türlerinden pek farklı değildir. Zaten bu yükselti kuşağının yağış değerleri havza tabanından fazladır. Yağışın artmasıyla birlikte otların boyları da yükselmektedir. Yaz başlarındaki yağışların yanında eriyen karların da bitkilerin su ihtiyacını karşılaması nedeniyle yeşillenme ve kuruma alçak sahalara göre daha geç olmaktadır.

Doğu Anadolu Bölgesi'nin genellikle yüksek dağlık kuşaklarında tespit edilen, Alpin karakterli dağ çayırları çalışma sahasında da yayılış göstermektedir. Bölgede sub-alpin ve alpin çayır formasyonu, karasallık etkisine bağlı olarak genellikle 2500 m.nin üzerindeki dağlık alanlarda başlar. Yaz mevsimi boyunca yeşilliğini koruyan bu alanlar, hayvancılık dolayısıyla da yaylacılık faaliyetleri bakımından son derece önemlidir. Anılan kuşağın geç ısınıp, sonbaharda erken soğumasından dolayı yöre sakinleri bu yayla otlaklarına ancak haziran ayı sonlarında gelmekte ve eylül ayı ortalarında ayrılmaktadırlar. Zaten bu kuşak içinde kalan sahalarda, hayvan otlatma süresi en fazla 2.5-3 ay kadardır. Bu

gibi nedenlerden dolayı bölgenin Alpin kuşak doğal vejetasyonu, diğer kuşaklara göre daha az bozulmuştur denilebilir.

Yükselti ve bakı şartlarının uygun olduğu vadi yamaçlarında orman kalıntılarına rastlanır. Örneğin Aladağ kütesinin güneyinde yer alan Zilan deresi vadisinin bazı kesimlerinde yüksek boylu meşe ağaçlarından oluşan küçük koruluklara rastlanır. Meşe ağaçları ile birlikte yer yer yabani erik, elma, aluç ve dağ kavağı gibi ağaçlıklarda lokal olarak yayılış göstermektedir.

II. Beşeri Çevre Özellikleri

II. 1. Genel Bakış

En basit tanımıyla köy, kasaba ve hatta şehirlerde yaşayanların, yılın özellikle sıcak yaz mevsimini geçirdikleri bir mahal olan yayla, en ilkel konutlardan en modern villalara kadar çeşitli konut tiplerinin yer aldığı geçici bir yerleşmedir. Ancak yayla, sadece yerleşme mahalli olmak gibi basit bir fonksiyona sahip olmayıp, bilakis yaylaya çıkan grupların ikamet süresince bir takım ekonomik faaliyetlerde bulunduğu bir yer olma özelliği de taşır (Tunçdilek,1964;15). Bu şekliyle, köyün ikinci bir geçim sahası olan yayla, ekonomik yapısı ile yeryüzü şekilleri, iklim ve bitki örtüsü gibi fiziki faktörlerle belirli ve değişmez münasebetler kurmaz. Bilakis yayla en kurak bölümlerden, en nemli orman sınırının üstündeki dağ çayırları alanına kadar, her yerde bulunabilir (Zaman,2007;213).

Yaylalar çok değişik şekiller gösteren birer geçim sahası ve iskan noktası olmakla birlikte, çok defa göze çarpmayan, ancak gerçekte kır nüfusunun ağırlığının önemli bir kısmını taşıyan bir fonksiyona da sahiptirler (Tunçdilek,1964;16). Doğal çevre özellikleri yanında bu alanlardan yararlanan nüfusun sosyal ve ekonomik niteliklerindeki çeşitliliğe bağlı olarak, yaylaların yükseklikleri, kuruluş yerleri, yerleşme şekilleri ve ekonomik faaliyetleri bölgeden bölgeye önemli farklılıklar göstermektedir (Emiroğlu,1977;9).

Aladağ'daki yaylaların, kuruluş yerlerinin seçilmesinde, fiziki ve beşerî faktörler etkili olmuştur. Bir geçim alanı özelliği taşıyan Aladağ yaylalarının kuruluşunda, yeryüzü şekilleri, suyun varlığı, bitki örtüsü özelliği ve toprak yapısı gibi doğal coğrafi şartlar ile hayvancılık, yaşam tarzı ve tarihî faktörler gibi beşerî coğrafya şartlarının etkili olduğu söylenebilir.

Hamur ilçesine bağlı 46 köy yerleşmesinin hemen hepsinin az veya çok, yörenin en önemli sosyo- ekonomik etkinliklerinden biri olan yaylacılıkla ilişkisi bulunmaktadır. Ancak özellikle yukarı Aladağ köyleri olarak bilinen Beklemez, Karadoğu, Gültepe, Kaçmaz, Çağlayan, Yuvacık, Danakıran, Demirkapı, Kandıldağı, Süleymankümbet, Ayvacık, Erdoğan, Aşağı Aladağ, Yukarı Aladağ, Esenören, Abdıcıkmaç, Soğanlıtepe ve Özdirek köyleri ile bağlı mezzarlar en çok yaylacılık faaliyetine katılan yerleşmelerdir. Bu etkinlikler ile yerşekilleri ve iklim koşulları arasında çok sıkı bir bağlantı vardır. Toplam 89800 ha. (898 km²) olan Hamur ilçesi yüzölçümünün 68500 hektarı (% 67,3'ü) çayır ve mera alanlarından, 8000 hektarı ise (%8,9'u) yayla alanlarından oluşmaktadır.

Arazisinin %76,2' si çayır-mera ve yayla alanlarından oluşan ilçedeki köylerin temel geçimi hayvancılık ekonomisine dayanmaktadır. Hayvancılık faaliyetlerinin sürdürülmesinde de yaylalar önemli bir etkiye sahiptir. Bununla birlikte yaylalar dışındaki yöre arazilerinin yaklaşık % 67,3' lük bir kısmının çayır ve meralardan oluşması nedeniyle az hayvana sahip olan köylülerin birçoğu yaylaya çıkma ihtiyacı duymazken, hayvan sayısı fazla olan kişilerin bir kısmı da kiralama yoluyla Aladağ yaylalarından yararlanmaktadır. Ayrıca Hamur ilçe merkezi başta olmak üzere Ağrı, Iğdır, Batman, Siirt ve Diyarbakır illerinden de yıldan yıla sayıları değişmekle birlikte, Aladağ yaylalarına gelen yaylacılar bulunmaktadır.

Aladağ'ın kuzeyini kuşatan engebeli alanda yer alan yaylalar genellikle yerel isimler almış olup, aynı isimlerin bir kısmı topoğrafya haritasında da geçmektedir. Aladağ yaylalarının bir kısmı, adını çevredeki su kaynaklarından almaktadır. Mihalisor, İkikaplı (Komaduderi) ve Pejek yaylalarında olduğu gibi. Adlarını kom isimlerinden alan yaylalara da rastlanmaktadır. Mozkomu, Lizkomu, Trikomu, buna örneklerdir. Bazı yayla adları da buldukları yerin doğal çevre özelliklerini yansıtmaktadır. Körtegül, Belekörmi, ve Gerhevır yaylası gibi. Yer adlarının bir bölgenin coğrafi, tarihi ve genel özelliğini tanıma ve tanıtmada üstlendiği rolün önemi gerçekten de büyüktür (Alagöz,1984;11). Nitekim milli kültür mirasımızdan da anlaşılacağı gibi, göçebe, yarı-göçebe ve yerleşik Türk toplulukları çok eski çağlardan beri arazi parçalarını belirleyip, isimlendirmede, adeta birer coğrafyacı gibi davranmışlardır. Dağlara, yaylalara, göllere, ırmaklara, geçitlere, küçük arazi parçalarına, köy ve kentlere anlamlı adlar vermişlerdir (Eröz,1984;43). Kuşkusuz Aladağ yaylalarına verilen isimlerde de, bu ifadeyi doğrulayan birkaç örneğe rastlanmaktadır.

Hayvancılık faaliyetlerinin yoğun olduğu yörede kom adını taşıyan yaylaların fazla olduğu dikkati çekmektedir. Uzun ve sert kışların yaşandığı bölgede, günümüzden yaklaşık 15-20 yıl öncesine kadar, bir çok çiftçi aile ahırlarda beslediği hayvanlarının, bahara doğru biten kışlık ot ve saman gibi yem ihtiyacını güçlükle karşılayabiliyordu. Ulaşım imkânları ve ekonomik yetersizlikler nedeniyle ot ve saman gibi yemleri dışardan temin edemeyen çoğu çiftçi aile de, ilkbaharın başlarında dağların yamaç ve eteklerinde, kar örtüsünün kısmen kalktığı yerlerde, hayvanlarını otlatmak amacıyla, söz konusu bu yaylaları kom olarak kullanmışlardır. Ancak son yıllarda ulaşım imkânlarının iyileşmesi, kışlık ot ve saman ihtiyacının başka köy, kasaba veya illerden temin edilebilmesi gibi olumlu gelişmeler nedeniyle kom yerleşmeleri bu özelliklerini kısmen yitirmişlerdir. Bununla birlikte sözü edilen kom veya yayla yerleşmelerinin tümü günümüzde sadece belirli dönemler arasında kullanılan ve fonksiyonları göz önüne alındığında kom/yayla özelliklerinin her ikisini de bünyesinde ağırlıklı olarak barındıran geçici yerleşmelerdir.

Aladağ yaylaları ile köy yerleşme merkezleri arasındaki mesafe, yer yer önemli farklılıklar gösterir. Bazı yaylacılık faaliyet alanları köy yerleşmelerine kısa bir mesafede yer alırken, bazı yaylalar da köy yerleşmelerine oldukça uzak olabilmektedir. Köyle yayla

arasındaki mesafenin yaklaşık olarak 10 km ila 60 km arasında değiştiği dikkati çekmektedir. Ancak Lizkomu ve Levent yaylaları dışındaki diğer yaylalara motorlu araçlarla ulaşan yolların olmaması ve yaylacılık faaliyet alanlarına çoğunlukla değişik patika yollardan çıkılması nedeniyle, yayla yerleşmeleri ile köy yerleşmeleri arasındaki mesafede kesin olarak bilinmemektedir.

Çalışma sahasında yer alan yaylalar arasındaki yükselti farkı ile yaylalar ve köyler arasındaki yükselti farkının da topoğrafik durum, iklim ve bitki örtüsü özelliklerine bağlı olarak değiştiği görülmektedir. Genel olarak Aladağ'lar üzerinde yer alan yaylacılık faaliyet alanlarının 2250 m ile 3000 metreler arasında kısmen yüksek plato stepleri kısmen de Alpin vejetasyon katında yer aldıkları söylenebilir. Örneğin Döşirme yaylası 2250 m, Gomaguli yaylası 2500 m, Gerhevır yaylası 2750m. ve Lizkomu yaylası da 3000 m yükseklikte yer almaktadırlar. Yaylalar ve çevredeki köyler arasındaki yükselti farkı da 350 metre ila 1250 metre arasında değişmektedir (Harita 3).

II.2.Tarihsel Gelişim Sürecinde Yaylacılık Faaliyetleri

Doğu Anadolu Bölgesi'nde kuraklık yüzünden ovalardaki höyükler ıssızlaştıktan sonra, otu ve suyu bol olan dağlık alanlar ile yaylalar rağbet görmeye başlamıştır. Yaylalardaki insanların ve hayvanların can güvenliği ile zengin su kaynakları ve otlakların emniyetini sağlamak için, savunma kalelerinin yapılmasının zorunluluğu ortaya çıkmıştır. M.Ö.II. binde başlayan hayvan besiciliğine dayalı yarı göçebe yaşam biçimi, Erken Demir Çağı'nda zengin su kaynakları ile sulanan verimli çayırlar ve yaylaların yakınlarında bulunan yüksek tepelere kaleler kurulmuştur. Bu kalelerin idarecisi olan beyler, yarı göçebeliğe dayalı hayvan besiciliğini başarılı bir şekilde yürütmüşlerdir (Belli,2004;36-46). Ağrı bölgesinde yapılan yüzey araştırmalarına göre bölgedeki ilk yerleşmelerin, Urartu Krallığı döneminde (M.Ö.7.yüzyılda) yapıldığı anlaşılmaktadır.

Aladağ yaylaları ve çevresinde de M.Ö. 1000'li (1200-600) yıllara ait olduğu tahmin edilen kale harabeleri ile sulama kanallarına rastlanmaktadır. Fazla engebeli olmayan Aladağ yayları zengin su kaynakları ve gür otlaklara sahiptir. Su kaynakları ve otu bol olan bu yaylalar, Tunç Çağı ve Erken Demir Çağı kültürlerinin gelişmesinde en önemli faktörü oluşturduğundan, bölge Tunç Çağı ve özellikle Erken Demir Çağına ait kale ve nekropollerle kaplıdır(Belli-Konyar,2003;6). Ünlü Aladağ yaylasının doğu uzantısı üzerinde yer alan ve Urartu döneminde yapıldığı anlaşılan Kurt Göleti tarım alanlarının yanı sıra, yöredeki binlerce küçük ve büyük baş hayvanın su ihtiyacını da karşılamak için inşa edilmiştir(Belli,2004;121). Bu bilgilerden de anlaşılacağı gibi, Aladağ da yaylacılık faaliyetlerinin çok eski dönemlerden beri süregeldiği söylenebilir.

Selçuklu sultanı 2. Gıyasettin Mesut'un 1308'de ölümü ile, Moğol-İlhanlı beylerinden bir genel vali tayin edilerek Anadolu'nun idaresi Moğolların bir kolu olan İlhanlılara bırakılmıştır. Beyazıt'a hakim olan İlhanlı hükümdarları, çevreyi Tebriz'e bağlayarak, kışları Tebriz'de geçirmişler, yazları ise Van Gölünün kuzeyindeki suları,

otlakları ve çok güzel av sahaları bulunan Aladağ'ı kendilerine yazlık payitaht yapmışlar. Burada bir saray inşa ettirip etrafında yaptıkları köşkler, çarşı ve mahalleler ile yöreyi bir ordugah şehri haline getirmişlerdir (Turan, 1973;39).

Tebriz'i (1256-1358 de) başkent olarak kullanan İlhanlılar bir Oyrat (Hoyrat) oymağını, Ağrı ovasına yerleştirmiş ve Aladağ'ı yazlık İlhanlı yaylağı olarak kullanmışlardır. Kışı Tebriz de geçiren İlhanlı hükümdarları, yazın Aladağ' da yaylaya çıkarlardı. Oğuz boylarından olan Karakoyunlu'lar konar-göçer Türkmen aşireti olarak, ataları İlhanlılar ve Çağataylar gibi Ağrı Dağı'nı ve Aladağ'ı yazın yaylak, sefer zamanlarında da bir üs olarak kullanırlardı (Alpaslan, 1998;2-7). Önemli bir coğrafi konuma sahip olan Aladağ yaylalarının günümüzden farklı olarak, geçmişte hayvancılık faaliyetleri ile birlikte dinlenmek ve askeri amaçlı olarak kullanıldığı da dikkati çekmektedir. Böylece, Aladağ' da yaylacılığın ortaya çıkışı ve gelişmesinde doğal faktörlerin yanı sıra, beşerî dolayısıyla tarihî faktörlerin de etkili olduğu söylenebilir.

II. 3.Yaylalardan Yararlanma Durumu

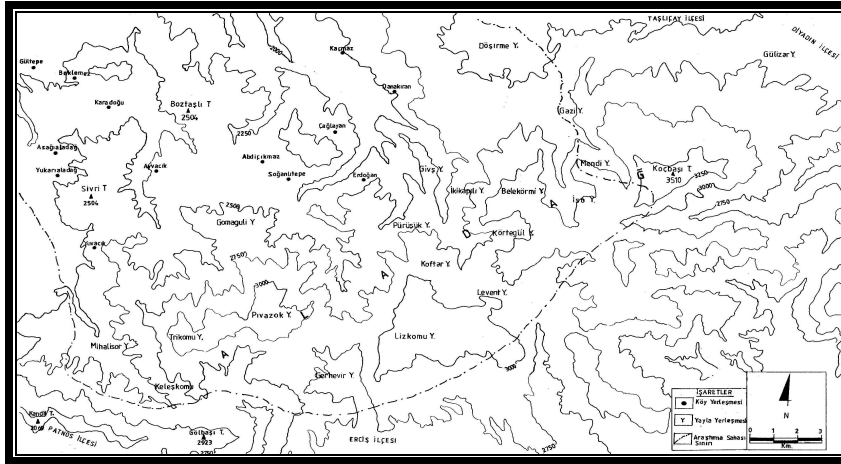
Anadolu'da yaylacılık faaliyetleri, 1858 tarihli Arazi Kanunnamesi'ne kadar, devletin hiçbir müdahalesi olmadan gerçekleştirilmiştir. Bu tarihten önce Osmanlı Devleti'nin her eyalet ve hatta sancak için farklı olarak hazırladığı kanunnamelerde otlak, yaylak kışlak ve hayvan sayım vergilerine ait hükümler yer almıştır (Atmış,1994;19) Yaylalar, 1858 'de hazırlanan Arazi Kanunnamesi'nde kamu malları içine dahil edilmiş ve orta malı olarak nitelendirilmiştir. Bu şekilde de ahaliye ait olan yaylak ve kışlakların tapu ile bir kimseye müstakilen tasarruf ettirilmeyeceği ve ahalinin rızası olmadan ziraat ve ekim için kullanılmayacağı ilkesine yer verilmiştir (Canalioğlu,2000;101). Aynı yasa'da, yaylaların yalnız tahsis edildikleri maksat için, yani hayvan otlatmak için kullanılmasını sağlamak ve özel mülkiyete geçmelerini önlemek için de tedbirler alınmıştır(Sözer,1972;51).

Yaylaların mülkiyet düzeni ile ilgili, cumhuriyet döneminde uygulanan Medeni Kanun'a yaylak ve kışlak hakkında yeterli açıklıkta bir hüküm konulmamıştır. Medeni Kanun'da yeterli bir düzenleme yapılmamış olması nedeniyle, ortaya çıkan yeni ihtiyaçları karşılamak için mera, yayla ve kışlakların mülkiyet durumunu düzenlemek için değişik tarihlerde (1930,1934,1973, ve 1998 yıllarında) çıkarılan kanunlara özel hükümler konulmuştur.

Yaylaların mülkiyet düzeni ile ilgili olarak, belirtilen yıllarda çıkarılan kanunlara konulan hükümlere göre, hukuksal açıdan, devletin hüküm ve tasarrufu altında olan yaylalar, tapu kayıtları bakımından tescil dışı olan yerlerdir. Kullanımlarında geleneksel kurallar geçerlidir. Buna göre, bir tahsis belgesine dayanarak ya da böyle olduğu kanaati ile yöre halkı, eskiden beri uygulanan geleneksel kurallar çerçevesinde yaylalardan ortaklaşa yararlanmaktadır (Yalçındağ,1994;3). Bu açıklamalardan de anlaşılacağı gibi, yaylaların tahsis amacı dışında kullanılmaları ve özel mülkiyete geçirilmeleri yasaklanmıştır. Ancak

Aladağ'da, köy yerleşmelerinin devamlı yaşama bölgesi dışında kalmalarına rağmen, onların ortaklaşa mülkiyetinde veya hazineye ait olması gereken yaylaların, önemli bir kısmı özel mülkiyete geçirilmiş ve bu arazilerin kullanımı özel mülkiyet hükümlerine tabi olmuştur. Bu durumla ilgili olarak da, Arazi Kanunu'nun 24.maddesinde, bir veya birkaç köy halkının yararlanmasına sunulan kışlak ve yaylaklardan başka, kişilerin adına kayıtlı ve tasarruflarına bırakılan devir ve temlik mümkün olup, ölümle mirasçılara intikal eden özel yaylaların hukuki durumlarına açıklık getiren hükümler yer almaktadır(Canalioğlu,2000;104)

Hayvancılık faaliyetleriyle ilgili olarak köylülerin ikinci bir geçim veya ekonomik faaliyet bölgesi olan Aladağ yaylalarındaki mülkiyetin, mevcut köyler arasında eşit olarak dağılmadığı ve çoğunun köylerin ortak mülkiyetinde olmadığı dikkati çekmektedir. Cumhuriyet öncesi dönemde çevre köylerin bir çoğu tarafından ortaklaşa kullanılan yaylaların, cumhuriyet döneminde yapılan tapulama çalışmaları sonucunda, yöredeki zengin ve nüfuz sahibi birkaç ailenin eline geçtiği anlaşılmaktadır. Bu şekliyle, yöredeki yaylalarda mülkiyet durumunun komlarınkine benzediği söylenebilir.

Harita 3. Aladağ ve Çevresindeki Yayla Yerleşmelerinin Dağılımı.

Aladağ'ın kuzeyinde yer alan ve Hamur ilçe sınırları içinde bulunan 18 yayladan Körtekül, Herzi, Levent, Amakut, Koftar, Belekürmi ve Gomaduderi yaylaları ALPASLAN ailesine, Givş, Mozkomu, Pejek, Lizkomu ve Mihalısor yaylaları OGUR ve ZENGİN ailelerine, Pivazok ve Gerhevir yaylaları Soğanlıtepe köyünde 8 aileye, Pürüşük yaylası ÇEÇEN ailesine, Gomaguli yaylası ENGİN ailesine, Döşirme yaylası GİRGİN ailesine ve Trikomu yaylası da Yuvacık köyü halkına aittir.

Hamur ilçe sınırları içinde yer alan 18 yayla alanının toplam yüzölçümü yaklaşık olarak 8000 ha (7992.2 ha) dolayındadır. İlçede büyükbaş ve küçükbaş hayvan sayısı

varlığı 180321 başı bulmakta olup, bu hayvan varlığının 152270 (84,4'ü)'i küçükbaş, 27457 (% 15,2)'si büyükbaş ve ancak 594 kadarı (% 0.4) yük ve çeki hayvanlarından oluşmaktaydı. Çalışma sahasında, genel olarak mera hayvancılığı besleme sistemi uygulanmaktadır. Dolayısıyla mevcut hayvan sayısı içinde, et ve süt verimleri düşük olan yerli ırklar çoğunluktadır. Diğer taraftan hayvan sayısı ve otlak arazi genişliği açısından bir değerlendirme yapıldığında, Hamur ilçesindeki hayvan sayısının, otlak arazisi yüzölçümüne göre fazla olduğu görülür. Örneğin 2006 yılında sahanın büyük ve küçükbaş hayvan sayısı 180 321 baş ve otlak arazisi yüzölçümü ise 765 000 da. olduğuna göre, teorik olarak Hamur ilçesindeki hayvanların her bir başına yaklaşık 4,2 da.'lık çayır- mera ve yayla arazisinin düştüğü görülür.

Halbuki verimli bir otlak arazisinde taze ot ihtiyaçlarını karşılayabilmeleri için bir büyükbaş hayvan başına 5 da.'lık arazinin düşmesi gerektiği (Göney,1975;55), Doğu Anadolu Bölgesinde ise bir büyükbaş hayvan için iyi vasıflı meralarda 20 da., orta vasıflı meralarda 30 da. araziye ihtiyaç olduğu belirtilmektedir (Tarman,1964;;73-78). İyi vasıflı otlaklar olarak değerlendirilen Aladağ yaylalarına da her yıl yaklaşık 16000-17000 dolayında hayvanın çıktığı göz önüne alındığında, hayvan başına yaklaşık 5 dekarlık bir yayla arazisinin düştüğü söylenebilir.

Yörede bulunan yaylaların belirli ailelerin elinde bulunması ve Hamur ilçesi arazilerinin % 67,3'lük kısmının çayır ve mera alanlarından oluşması da göz önünde bulundurulduğunda, hayvancılıkla uğraşan tüm köylerin veya ailelerin yaylalara çıkmadığı söylenebilir. Bu nedenle geniş otlaklardan oluşan Aladağ yaylalarının özellikle ilçe dışından gelen yaylacılar için çok cazip olduğu ve bu yaylaların Ağrı, Iğdır, Batman, Siirt ve Diyarbakır illerinden gelen yaylacılar tarafından kiralandığı dikkati çekmektedir. Bu genel duruma bakılarak, yörede bulunan yaylacılık faaliyet alanlarının hayvan otlatma kapasitelerinin yeterli olduğu söylenebilir.

Aladağ yaylalarının bir kısmı her yıl sayıları değişmekle birlikte yaklaşık 100-150 aile tarafından kiralanmaktadır. Yayla kiralari 2006 yılı fiyatlarına göre 250-300 koyundan oluşan bir sürü için 3 ila 4 bin YTL arasında değişiyordu. Yaylalara yakın yerleşmelerde oturan aileler genellikle hayvanlarını ortak kiraladıkları yaylaya, çobanların nezaretinde çıkarırlar. Çoban ücretleri köy muhtarlıkları tarafından belirlenir. Örneğin 2006 yılında yaylada otlatılan 20 koyun için 1 kuzu, her bir büyükbaş hayvan içinde çobanlara 20 YTL ücret ödenmekteydi.

II. 4.Yayla Konutları ve Özellikleri

Aladağ yaylalarının çevresindeki kırsal yerleşmelerde çok sayıda hayvan besleyen bazı aileler, köy çevresindeki mera alanlarının sınırlı olmasına bağlı olarak, yaylara çıkma ihtiyacını duymaktadırlar. Buna karşılık, yöredeki kırsal yerleşmelerin bir kısmı, yayla sahalarına günlük periyotlarla ulaşabilecek konumlarda yer aldıklarından, yayla konutları

oluşturma ihtiyacı duymamışlardır. Nitekim, tarımsal potansiyelin sınırlı oluşu nedeniyle en önemli ekonomik aktiviteyi hayvancılığın oluşturduğu kesimlerde, yaz mevsiminde kuruyan otlaklara karşılık, yüksek kesimlerde otlamaya uygun verimli mera alanlarının varlığı, mevsimlik göç hareketini ortaya çıkarmışsa da, geçimin sağlanabilmesi için ekip biçme faaliyetlerinin sürdürülmesi ve bu faaliyetin yaz mevsiminde yoğunlaşması nedeniyle, aile bireylerinin büyük bölümünün köyden ayrılamaması, yazlık otlak alanlarında konut inşa zorunluluğunu ortadan kaldırmıştır.

Çalışma sahasında bulunan yayla konutları taş ve çadır olmak üzere farklı iki tipten oluşmaktadır. Yayla konutları incelendiğinde, göçerlere ait konutların genellikle çadırlardan, devamlı yerleşmelerden yaylalara göç edenlerin konutlarının ise taş konutlardan oluştuğu gözlenmektedir. Özellikle 1990'lı yıllardan önce Aladağ yaylalarını kom/yayla olarak kullanan yöre yaylacıları, genellikle taştan yapılmış konutları tercih ediyordu. Ancak 1990'lı yılların başında bölgede devam eden terör olayları nedeniyle yaylacılık faaliyeti büyük ölçüde terk edildiği için, yaylacılar tarafından kullanılan taş konutların büyük bir çoğunluğu tahrip olmuş veya yıkılmıştır. Söz konusu yayla konutları, çoğunlukla doğal çevrenin etkisinin belirgin olarak gözlemlendiği çok basit evlerden oluşmaktadır.

Yayla konutları, mevsimlik olarak sadece yaylacılık faaliyetlerinin yapıldığı yaz dönemlerinde kullanıldıkları için fazla özen gösterilmeden basit bir şekilde inşa edilmişlerdir. Yayla konutlarının yan bileşenleri taş yapı malzemesinin çamur harcı kullanarak üst üste sıralanması ve üzerinin çevreden sağlanan ağaç ve çalı dalları ile örtülerek toprakla kapatılması sonucu oluşturulmuş, çoğunlukla tek odalı, yüksekliği 1.5 – 2 m. yi aşmayan basit yapılarıdır.

Genellikle penceresiz olan konutun üzerinde yer alan 10x10cm veya 15x15 cm ebatlarında havalandırmaya (külek) sahip yayla evlerinin kapı ve çatısı, ahşap malzemeden inşa edilmiştir. Bu konutların bazılarında kapı yükseklikleri fazla olmadığı için konuta girerken eğilerek girmek gerekiyor. Bu nedenle bu tür yayla konutlarının bir kısmında daha rahat bir yaşam ortamı oluşturmak amacıyla, Madra dağı kuzey yamaçlarındaki yayla konutlarında olduğu gibi (Köse, 1997; 247), orta kesimine yükseklik kazandırılan konutun üzeri, kırma çatı şeklinde inşa edilmektedir. Duvarları nispeten yüksek olan bazı yayla evleri de kalın ağaçların yan bileşenler üzerine eğim verilmeden aralıklı olarak sıralanması, üzerinin çalı, ot ve toprakla örtülmesi sonucu oluşturulmuş düz çatı şeklindedir (Fotoğraf 1). Gerek kırma çatı ve gerekse düz çatılı konutlarda yaz mevsiminde görülebilen yağış sularının içeriye sızmasını önlemek amacıyla çatı iskeletinin üzerine önce naylon gerilmekte (Fotoğraf 1) ve daha sonra çamurla sıvanmaktadır.

Köy konutlarına göre daha ilkel daha masrafsız ve çevreden temin edilen malzemenin çok az işlenerek kullanıldığı yayla konutları kullanılmadıkları dönemlerde kolayca tahrip olabilmektedir. Ancak yaylacılık faaliyetinin başladığı yaz mevsiminde

tamir edilerek yeniden kullanılan yayla evlerinin iç düzeni de oldukça basittir. Genellikle tek bölmeden oluşan yayla evlerinde dinlenme, uyuma, yemek pişirme ve sütün işlenmesi gibi işlerin hepsi aynı yerde yapılmaktadır. Bazı yayla konutlarında ise bölme sayısı ikiye çıkmaktadır.

Fotoğraf 1. Çevreden temin edilen malzemelerden yapılmış yayla konutlarından bir görünüm

Fazla büyük olmayan iki bölmeli yayla evlerinde önce elde edilen sütün işlendiği, üretilen yağ ve peynir gibi ürünlerin saklandığı kilere girilmektedir. Bu bölmenin bir kenarında mutfak malzemeleri yer almaktadır. Ayrıca banyo ihtiyacı da genellikle bu bölmede naylon leğenler (teşt) içinde giderilmektedir. Buradan basit bir kapı veya bir örtü ile kapatılmış kapıdan yemek yeme, dinlenme ve uyuma fonksiyonuna yönelik olarak düzenlenmiş ikinci bölmeye geçilmektedir. Bazı yayla konutlarında ise her iki bölmenin girişi ayrı kapılardan sağlanmaktadır(Fotoğraf 1). Çoğu yayla evlerinde sütün işlenmesi, yemeğin pişirilmesi, çayın yapılması, çamaşır, bulaşık ve banyo suyunun ısıtılması için konutun hemen önünde yakılan ateş (kuçık) tandır veya ocaklık vazifesi görmektedir. Ancak söz konusu konutların hemen tamamı sağlık açısından yaşamayı tehdit edecek kadar çok ilkeldir.

Tamamen çevreden sağlanan taş veya çalılardan inşa edilen ve ağıl veya kelefe olarak adlandırılan küçükbaş hayvan barınakları ise, üzeri açık iki bölümden oluşmaktadır. Bu ağılların bir bölümü koyun ve keçilerin bakımını yapmak, toplu halde bir arada bulunmalarını sağlamak, süt sağım işlerini gerçekleştirmek ve barınmalarını sağlamak amacıyla düzenlenmiştir. Bir bölümü de kuzuların geceleri muhafaza altında tutulduğu "koz" adı verilen kuzu yeridir. Periyodik olarak kullanıldıkları için çok basit bir şekilde

yapılan ve özellikle bağlayıcı harç kullanılmadan, taşların üst üste konulmasıyla inşa edilen ağıl ve kuzuluk gibi eklentilerin duvarları kolayca yıkılmasın diye fazla yüksek yapılmaz.

Aladağ yaylalarındaki konutların bir kısmı ise göçebe barınaklar da diyebileceğimiz (Doğanay,1997;321) çadırlardan oluşmaktadır. Mevsimlik olarak kurulup sökülün çadırlar daha ziyade il dışından (Iğdır, Batman, Siirt, Diyarbakır vb illerden) gelen göçerler tarafından kullanılmaktadır. Bu göçebe konutlar da kıl çadır (kara çadır) ve mahruti (konik) çadırlardan oluşmaktadır.

Mahruti çadırlar beyaz renkli branda bezinden yapıldıkları için yaylacı aileler arasında beyaz çadır olarak da bilinmektedir. Yarıçapı yaklaşık 2 m uzunluğunda olan mahruti çadır 18 köşeli olup, ortasında çadırı tutan 250 cm boyunda bir direk vardır. Mahruti çadırlar yaylayı ziyaret eden misafirler için de kullanılır. Mahruti çadırların bitişiğinde de elde edilen ürünlerin işlenmesi ve saklanması için kullanılan kiler veya zahire ambarı[†] ile hayvanların barındıkları ağıl ve “koz” adı verilen kuzuluk yer almaktadır.

Fotoğraf 2. Beyaz renkli veya renkli naylon brandalardan yapılmış mahruti çadırlar ile bitişiklerinde taştan yapılmış kiler, ağıl ve koz gibi eklentilerden bir görünüm.

Çalışma sahasındaki yaylalarda kıl çadırı da kullanılmaktadır. Bu çadırlar siyah renkte olduklarından dolayı, kara çadır olarak da bilinmektedirler. Göçebe konut olarak nitelendirilen bu çadırlar, ekonomik faaliyetin konutlar üzerindeki etkisini en açık bir şekilde yansıtmaktadır. Gerçekte diğer kırsal kesim konutlarında olduğu gibi, hayat tarzına en uygun ve çevrede en çok bulunan yapı gereci çadır yapımında kullanılmıştır.

[†] Iğdır ilinden gelen yaylacılar ürettikleri ürünleri depoladıkları bölmeye zahire ambarı derken, Aladağ çevresindeki köylerden gelen yaylacılar ise aynı işlevi gören bölmeye kiler adını vermektedirler.

Çünkü kıl çadır çulunun dokunmasında yararlanılan keçi kılı, hemen her yaylacı aile tarafından beslenen birkaç baş keçiden kolaylıkla elde edilebilmektedir. Ayrıca kolay kurulduğu, kaldırıldığı ve taşınabildiği için kıl çadırı mahrutî çadıra göre çok daha kullanışlıdır (Güner, 1996;121). Kıl çadırın keçi kılından dokunan çulu genellikle tek parçalıdır. Çadırın büyüklüğüne bağlı olarak uzunluğu 10 ile 15 m; genişliği 7 ile 10 m arasında değişmektedir.

Kıl çadırın etrafı bazen 50-60 cm yüksekliğindeki taşların üst üste sıralanması ile oluşturulmuş bir duvarla çevrilir. Bazı çadırların etrafına ise 70-80 cm boyunda ve bir metre aralığında ağaç kazıklar çakılır ve brandayla kaplanır (Fotoğraf 4). Bazı kıl çadırlarının iç mekânı zahire ambarı (kiler) oturlan yer ve kuzu yatağı olarak üç bölüme ayrılır. Mahrutî çadırlarda esas konuttan ayrı olarak yapılan "koz" veya kuzu yeri, kıl çadırların bazılarında asıl konuta bitişik bir eklenti olarak yapılır ve üzeri çadırla örtülür. Bazı yaylacı aileler ise kıl çadırı ve mahrutî çadırı birlikte kurarlar(Fotoğraf 3). Böyle durumlarda kiler veya kuzu yeri kıl çadırın içinde yer almakta, mahrutî çadır ise yemek içmek, dinlenmek ve uyumak amacıyla kullanılmaktadır.

Fotoğraf 3.Kıl çadır ve Mahrutî çadırların bir arada kullanıldığı yayla konutlarından bir görünüm.

II. 5. Yayla Göçleri

Aladağ yaylalarına çıkış tarihleri il valiliği tarafından, önceden kararlaştırılıp ilan edilmektedir. Yaylalara çıkış tarihleri köylere göre değişmekle birlikte, kararlaştırılan tarihlerde yaylaya çıkacak aileler, birlikte hareket ederek, yaylalara göç ederler. Yaylaya olan bu göçe, bütün hayvanlarla birlikte, her aileyi temsilen birkaç kişi katılır. Nitekim

yörede yaylaya çıkış tarihleri, köyden köye değişmekle birlikte genellikle 1 ile 15 mayıs tarihleri arasında kalan devre olarak kabul edilebilir. Yayladan dönüş tarihleri ise, soğukların artması, kar yağışlarının erken başlaması ve otun tükenmesine bağlı olarak, 15 eylül ila 15 ekim arasında değişmektedir.

Fotoğraf 4. Kıl çadır ve etrafında taştan yapılmış eklentilerin bir arada yer aldığı yayla konutlarından bir görünüm.

Aladağ'daki yaylacılık faaliyetlerinin iki şekilde gerçekleştiği gözlenmektedir. Mevsimlik göç hareketinin ilki, Aladağ çevresindeki yerleşmelerden yaylalara gerçekleştirilen göç hareketidir. İkinci tipi ise, Hamur ilçesi dışındaki yerleşmelerden yaylalara gerçekleştirilen mevsimlik göçler oluşturur. Aladağ çevresindeki köylerden hayvanların çobanlar nezaretinde yaylalara çıkarılması genelde karların büyük kısmının eridiği nisan ayının son haftasından itibaren gerçekleşirken, il dışından gelenler, mayıs ayının üçüncü veya dördüncü haftasından itibaren yaylalara çıkmaktadır. İkinci tip göç hareketine daha çok Ağrı, Iğdır, Batman, Siirt, Diyarbakır illerine bağlı ilçe ve köylerden gelen aileler katılmaktadır.

Köy yerleşmelerinden yaylaya gerçekleştirilen göç hareketlerinde genellikle kademeli bir durum söz konusudur. Aşağı Aladağ köylerinde mart ayı sonlarına kadar köylerindeki ahırlarda veya komlarda barındırılan hayvanlar, havaların ısınmaya başlaması ile birlikte kışlık barınaklardan çıkarılır ve köy civarındaki çayır ve meralarda otlatılır. Burada hayvanlar yaklaşık 1 ay otlatılır. Mayıs ayının ikinci haftasından sonra ise yaylalara çıkarılır. Yukarı Aladağ köylerinde genellikle nisan ayının sonlarına kadar ahırlarda beslenen hayvanlar, havaların ısınması ve kar örtüsünün kısmen ortadan kalkmaya başlamasıyla birlikte çobanlar nezaretinde yaylalara çıkarılır. Yayla alanlarındaki kar örtüsünün tamamen

ortadan kalktığı ve havaların daha da ısınmaya başladığı mayıs ayının ortalarından itibaren de aileler yaylalara çıkarlar. Yayladan dönüşler ise ekim ayının ortalarına kadar sürer ve havaların soğumasına bağlı olarak yaylacı ailelerin istek ve arzularına göre gerçekleşir.

Aladağ yaylalarının tamamına yakını ulaşım bakımından oldukça önemli sorunlara sahiptir. Yayla yolları motorlu taşıtların geçişine uygun olmadığından dolayı, yaylacılık faaliyet alanlarına çıkan aileler genellikle yük ve çeki hayvanları olan at, eşek ve öküz gibi hayvanların gücünden yararlanmaktadırlar. Bölge dışından gelen yaylacılar eşyalarını ve bazı yaylacılarda hayvanlarını kamyonlarla yaylaya en yakın köye kadar getirirler. Köyle yayla arasındaki kalan mesafede ise hayvanlar yürüyerek, eşyalar ise hayvan gücünden faydalanılarak yaylaya çıkarılır.

Yaylaya çıkacak aileler her türlü temel ihtiyaç maddelerini önceden hazırlayarak ilk yaylaya çıkıldığında beraberinde götürürler. Su probleminin olmadığı Aladağ yaylalarında yaylacı aileler beslenme ihtiyaçlarını genelde ürettikleri hayvansal ürünlerden karşılamaktadırlar. Süt, yoğurt yağ, lor ve peynir gibi ürünler, yaylacıların ana besin kaynağını oluşturmaktadır. Ayrıca Aladağ yaylalarında bol yetişen çiriş ve kuzukulağı gibi otsu bitkiler ile koruluklarda yetişen yabancı elma, armut, aluç ve üzüm gibi meyvelerden de yiyecek olarak faydalanmaktadırlar. Ancak daha sonra ihtiyaç duyulan ürünler olursa, ortalama olarak iki haftada veya ayda bir devamlı yerleşme merkezlerine gidip gelen erkekler tarafından karşılanır. Hem tarım hem de yaylacılıkla uğraşan aileler, yaz boyunca köyleriyle olan bağlantılarını sürdürürler. Erkekler zaman zaman köyelerine giderek, oradaki işlerini bitirdikten sonra tekrar yaylaya dönerler.

Hava durumuna bağlı olarak genellikle eylül ayı ortalarından itibaren yaylacı aileler mezra ve köylere dönmeye başlarlar. Mezrada evi olan yaylacılar hayvanlarını kışa kadar burada beslerken, mezrası olmayan yaylacılar hayvanlarını köye götürür ve köydeki meralarda otlatmaya devam ederler. Hamur ilçesi ve bağlı köylerde sınırlı alanlarda yapılan tarım (buğday, arpa ve sebze tarımı gibi) faaliyetleri hasat mevsiminin kısa sürmesi ve yörede yoğun olan çayır ve otlakların erken biçilmesi nedeniyle yayladan dönen hayvanlar doğrudan köylere getirilmekte ve kışa kadar buradaki çayır ve meralarda otlatılmaktadır. Bu nedenle de hayvanların kışlaklarda otlatılmasına gerek kalmamaktadır.

III. Yaylalarda Ekonomik Aktiviteler

Yeryüzü şekilleri, yükselti ve iklim faktörlerinin sonucu olarak başlıca ekonomik faaliyeti hayvan yetiştiriciliğine dayanan bölgede, yaylacılık amacıyla yararlanılabilecek arazilerin, çok geniş olduğu gözlenir. Aslında yayla arazisi olmalarına rağmen, köy yerleşmelerine çok yakın bulunmaları nedeniyle yer yer mera olarak da kullanılan otlaklar, bölge yüzölçümünün önemli bir kısmını oluşturmaktadır. Daha öncede belirtildiği gibi çalışma sahasının da içerisinde yer aldığı Hamur ilçesi toplam arazilerinin yaklaşık %76'sını çayır-mera ve yayla alanları teşkil etmektedir. Yayla alanları dışında kalan % 67,3'lük çayır ve meralarda (yaz aylarında) hayvanların beslenme ihtiyaçları karşılandığı

için ilçedeki mevcut hayvan sayısının yaklaşık %10'luk bir kısmı Aladağ yaylalarına çıkarılmaktadır. İlçedeki toplam hayvan sayısı dikkate alındığında yaylalara çıkarılan hayvanların oldukça az olduğu söylenebilir.

Aladağ yaylalarının da sınırları içinde yer aldığı Hamur ilçesinde, küçükbaş ve büyükbaş hayvan varlığı 2006 yılı itibarıyla 180 321 baş kadardı. Nitekim yaylacıların verdiği bilgilere göre aynı yılın mayıs- eylül ayları arasında ortalama 2.5-3 ay kadar devam eden yaylacılık mevsiminde, Aladağ'daki yaylalarda yaklaşık 12 500 küçükbaş ve 4500 kadar büyük baş hayvan beslenmekteydi. Sayıları 18'i bulan Aladağ yaylalarında yıllara göre değişmekle birlikte, yaklaşık 17000 baş hayvan beslenir. Yaylalarda büyükbaş ve küçükbaş hayvancılık yanında kümes hayvancılığı da yapılmaktadır. Burada yapılan kümes hayvancılığı ticari amaçlı olmayıp, daha çok her ailenin kendi ihtiyacını karşılamaya yöneliktir.

Bölgede son dönemlerde (1990'lı yıllar ve sonrası) etkili olan terör olayları ve değişen sosyal, kültürel ve ekonomik koşulların etkisi ile mera hayvancılığının önemini yitirmesi ve göçler yoluyla kırsal yerleşmelerin nüfusunun sürekli azalması, mevsimlik bir yer değiştirme hareketi olan yaylacılığın da (Alagöz, 1993;1) büyük ölçüde önemini kaybetmesine neden olmuştur. Nitekim, 2006 yılında Aladağ yaylalarına çıkarak belli bir süre kalan aile sayısı yaklaşık olarak 200-250 kadardır. Ancak temel geçim kaynağı hayvan yetiştiriciliğine dayanan çekirdek ailelerin tamamı, daha büyük olan ailelerinde bir kısmı hayvanları ile birlikte yayla göçlerine katılmaktadır. Köydeki işleri yürütecek bazı aile fertlerinin ise daha çok sürekli yerleşmelerde kaldıkları dikkati çekmektedir. Gerek güvenlik endişesiyle ve gerekse hayvancılık ekonomisinde uygulanan yanlış politikardan dolayı önemi gittikçe azalan hayvan yetiştiriciliği nedeniyle, sayıları 18'i bulan Aladağ yaylalarına 2006 yılında 200- 250 civarındaki yaylacı aile ve 17000'e yakın hayvan çıkarılmıştır. Oysa 15-20 yıl öncesine kadar bu sayının bugünkünden 2-3 kat daha fazla olduğu belirtilmektedir.

Aladağ yaylaları ekonomik anlamada hayvancılık faaliyetinin yürütülebileceği geniş ve verimli otlak alanlarına sahiptirler. Geniş ve verimli otlak alanlarının varlığına rağmen yörede mera hayvancılığı yapıldığından dolayı hayvanların et ve süt üretimleri doğal çevrenin kontrolü altındadır. Yaylalarda otların büyümesi ve gelişmesi üzerinde iklim şartları önemli bir etkiye sahiptir. Örneğin ilkbahar yağışlarının yeterli ve yaz sıcaklıklarının fazla olduğu yıllarda yaylalardaki otlar daha iyi geliştiği için hayvanlardaki et ve süt üretimi de artar. Bununla birlikte Aladağ yaylalarında beslenen hayvanların; verimi düşük yerli hayvan ırklarından oluşması, hayvan başına elde edilen ürünlerin de düşük kalmasına neden olmaktadır. Nitekim bir koyundan elde edilen günlük süt veriminin sağım süresi boyunca 1 kg civarında olduğu belirtilmektedir.

Aladağ yaylalarında bir taraftan çevredeki otlaklarda otlatılan koyun, keçi ve sığırlardan süt türevi ürünler ile yün elde edilirken, diğer yandan da bazı verimli otlaklara sahip alanlardan kışlık ot biçilmektedir. Genelde geçime dayalı bir faaliyetin sürdürüldüğü

yaylalarda üretilen yağ ve peynir gibi ürünler ailelerin kendi ihtiyacını karşılamaya yönelik olarak yapılmaktadır. Bu hayvansal ürünlerin çok az bir kısmı satılmaktadır. Hayvanlardan elde edilen sütü işleyecek modern mandıralar ve elde edilen ürünlerin pazarlamasını yapacak örgütsel bir yapıya yaylalar henüz sahip değildir. Hayvanlardan elde edilen sütler her yaylacı tarafından kendi bilgi, beceri ve göreneğine göre ilkel yöntemlerle değerlendirilmektedir. Genellikle peynir olarak sattıkları ürünlerini Erciş, Kars, Ağrı/Taşlıçay ve Konya'dan gelen şahıslar çok ucuz bir fiyattan (peynirin kilosunu 1 YTL'den) almaktadırlar. Bir kısım ürünler de Ağrı şehrindeki pazarlarda satılmaktadır.

Yörede yaylacılık daha çok geçim amacıyla yapılmakla birlikte, kalabalık sürü sahipleri, söz konusu ekonomik faaliyetten oldukça yüksek bir gelir elde ederler. DOĞANAY'ın da belirttiği gibi kalabalık sürüler besleyen yaylacılar sadece yağ ve peynir üretmeyip, bunlarla birlikte kasaplık hayvan beslemekte ve yapağı elde etmektedirler. Bu gibi hayvansal ürünler ve özellikle ticari amaçlı olarak beslenen toklu, kısır inek, dana ve tosun gibi hayvanlar ailelere yüksek bir gelir sağlar.

Aladağ yaylalarında ekonomik amaçlı yapılan bir diğer faaliyette arıcılıktır. Nitekim Ağrı ilinde arıcılığın en çok yapıldığı ilçe Hamur olup, ildeki toplam kovan sayısının %30, 4'üne sahiptir (Koday ,2005;97). Gerek il dışından gelen arıcılar ve gerekse yaylacılık faaliyetine katılan ailelerin bir kısmı yayla mevsimi süresince kovanlarını getirip bu yaylalarda meşhur Aladağ balını üretirler. Elde edilen balın önemli bir kısmı Ağrı ve diğer illerde pazarlanır. Ayrıca özellikle 2000 yılından sonra yem bitkilerine devlet tarafından verilen desteklemeden dolayı uygun arazilere sahip bazı yaylalarda (Döşirme ve Gerhevir yaylasında olduğu gibi) fiğ, korunga ve yonca gibi yem bitkileri üretimi de yapılmaktadır.

Sonuç ve Öneriler

Doğu Anadolu'nun ünlü ve en yüksek yaylalarından olan Aladağ yaylaları, kısmen yüksek plato stepleri kısmen de Alpin vejetasyon katında yer alırlar. Aladağ yaylaları bol suları ve bütün yaz boyunca yeşil kalan verimli otlakları sayesinde yüzyıllardan beri yoğun yaylacılık faaliyetlerinin sürdürüldüğü geçici yerleşme yerleridir. Bölgede yaylacılık yaz aylarında hayvanların beslenmesi ve hayvansal ürünlerin elde edilmesine yönelik olarak yapılan ekonomik bir faaliyettir.

İklim şartlarının elverişsiz ve tarım alanlarının yetersiz olması nedeniyle hayvancılığın en önemli ekonomik faaliyet alanı olduğu çalışma sahasında, yaylacılık kırsal kesimde oturan ailelerin yararlandıkları ek bir ekonomik faaliyet alanı olarak ortaya çıkmıştır. Nitekim Hamur ilçesini güneyden kuşatan Aladağ'lar kütesinin kuzeyindeki araziler üzerinde kurulmuş olan ve sayısı 18'i bulan Yukarı Aladağ köylerinin temel geçim kaynağı yaylacılık faaliyeti ve ekonomisine dayanmaktadır. Aşağı Aladağ köylerinin çoğunda ise yaylacılık köy ekonomisini destekleyip tamamlamaya çalışan ek bir geçim kaynağıdır.

Yüzyıllardan beri yaylacılık faaliyetlerinin sürdürüldüğü Aladağ yaylalarının en önemli sorunlarından biri ulaşım sorunudur. Bölgede yer alan yaylalara ulaşım genellikle patika yollardan sağlanmaktadır. Motorlu araçların işleyeceği yolların olmaması yaylalara çıkış ve dönüşleri oldukça zorlaştırmaktadır. Motorlu araçların işlemediği yaylalara ulaşmak için genellikle at, eşek ve öküz gibi hayvanların gücünden yararlanılmaktadır. Yayla yerleşmelerinin civarlarındaki diğer yerleşmelerle ve bağlı oldukları il ve ilçelerle güvenli ve yeterli bir ulaşım ağına sahip olmaları, yaylalara çıkış ve dönüşleri kolaylaştırıp, yaylacılık faaliyetlerini daha cazip hale getireceği gibi, güvenliğin sağlanması ve sosyo-ekonomik ilişkilerin güçlenmesinde de etkili olacaktır.

Bölgede son dönemlerde etkili olan terör olayları ve değişen sosyal, kültürel ve ekonomik koşulların etkisi ile mera hayvancılığının önemini yitirmesi ve göçler yoluyla kırsal yerleşmelerin nüfusunun sürekli azalması, mevsimlik bir yer değiştirme hareketi olan yaylacılığın da büyük ölçüde önemini kaybetmesine neden olmuştur. Aladağ yaylalarında can ve mal güvenliğinin sağlanması amacıyla zaman zaman yaylacılık faaliyetleri yasaklanmıştı. Terör nedeniyle yaylaya göçemeyen, mezasında barınamayan insanların bir kısmı, şehirlere göç etmek zorunda kalmışlardır. Bu durum da hızlı bir maddi ve manevi değer kaybının meydana gelmesine yol açmaktadır. Hayvancılık için oldukça uygun şartlar taşıyan Aladağ yaylalarının işlerlik kazanması ve yaylacılık faaliyetlerinin yeniden canlanması için güvenliğin sağlanması en önemli zorunluluklardan biridir.

Genelde geçime dayalı bir faaliyetin sürdürüldüğü yaylalarda üretilen yağ ve peynir gibi ürünler ailelerin kendi ihtiyacını karşılamaya yönelik olarak yapılmaktadır. Bu hayvansal ürünlerin çok az bir kısmı satılmaktadır. Hayvanlardan elde edilen sütü işleyecek modern mandıralar ve elde edilen ürünlerin pazarlamasını yapacak örgütsel bir yapıya yaylalar henüz sahip değildir. Hayvanlardan elde edilen sütler her yaylacı tarafından kendi bilgi, beceri ve göreneğine göre ilkel yöntemlerle değerlendirilmektedir. Yaylacılık faaliyetleri ilkel ve ekstansif yöntemlerle yapıldığı için yapılan ekonomik faaliyet ticari bir boyut kazanmamaktadır. Yaylacılığın geliştirilmesi ve bu faaliyetin ailelerin kendi ihtiyacını karşılamaktan ziyade ticari bir boyut kazanması için, öncelikle yaylacılık aktivitelerine katılan hayvan yetiştiricilerinin bilinçlendirilmesi, hayvanların ıslah edilmesi, et ve süt verimleri yüksek hayvanların yetiştirilmesi, elde edilen sütü işleyecek modern mandıraların kurulması ve pazarlama sorununun çözümlenmesi gereklidir. Bunun için, öncelikle yetiştiricilerin pazarlama örgütlerini kurmaları veya kooperatifleşmeleri sağlanmalıdır.

Geçmişten beri tamamen hayvancılık faaliyetine yönelik değerlendirilen Aladağ yaylaları, yayla turizmi açısından büyük bir potansiyele sahip olmalarına rağmen bu potansiyel henüz değerlendirilmemiştir. Şüphesiz bunda başta güvenlik olmak üzere ulaşım ve konaklama gibi hizmetlerin yetersizliği etkili olmuştur. Yayla turizminin geliştirilmesi ve bu turizm türü ile entegre olabilecek kaplıca turizmi, kış turizmi, doğa yürüyüşü, atlı doğa yürüyüşü, av turizmi, kültür turizmi, iklim tedavisi (klimatizm), dağ turizmi

(alpinizm), bitki ve yaban hayatın gözlemlenmesiyle, günümüze kadar gelen yayla kültürü, doğal güzellikleri, florası, faunası, dereleri, her nefes alışınızda ciğerlerinizde hissettiğiniz temiz dağ havası, soğuk ve temiz suları ile alternatif turizm imkanları açısından geniş bir turistik çekim yelpazesine sahiptir. Alternatif ekonomik kaynakları oldukça sınırlı olan yöreye turistik ilgiyi çekebilmek, öncelikle güvenliğin sağlanması, ulaşım ve altyapı hizmetlerinin elverişli hale getirilmesi ile mümkün olacaktır.

Temel geçim kaynakları hayvancılığa dayanan bölgede hayvancılık sektörünün çöküşü, 1980'li yıllarda başlamış ve 1990'li yıllarda da artarak günümüze değin devam etmiştir. Bunun sonucu olarak yaylalara çıkarılan hayvan sayılarında da büyük oranda azalmalar baş göstermiştir. Ülkemizde hayvancılık politikalarında yapılan yanlış uygulamalar hayvancılık ve yaylacılık faaliyetlerini tüketme noktasına getirmiştir. Bölgenin ve ülkenin en önemli sorunlarından biri olan kırdan kente göçün önlenmesi ve bölgenin önemli ekonomik kaynaklarından biri olan hayvancılığın yeniden canlandırılması için akılcı politikalar uygulanarak yöredeki yaylacılık potansiyeli harekete geçirilmelidir. Hayvancılık kırsal kalkınmayı, kırsal kalkınma da bölgenin gelişim düzeyini arttıracaktır.

KAYNAKLAR

- ALAGÖZ, C. A., 1993, Türkiye'de Yaylacılık Araştırmaları, Ankara Üniv. Türkiye Coğrafya. Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi, S. 2 Ankara.
- ALAGÖZ,C.A., 1984, Türkiye Yer adları Üzerine Bazı Düşünceler. Türkiye Yer Adları Sempozyumu Bildirileri(11-13 Eylül 1984), Kültür ve Turizm Bakanlığı Milli Folklor Araştırma Dairesi Yay. No:60, Seminer,Kongre Bildirileri Dizisi No:17,Başbakanlık Basımevi, Ankara.
- ALPASLAN. İ., 1998, Cumhuriyetin 75. Yılında Ağrı, Ağrı Valiliği Yayınları, Ankara.
- ARINÇ, K. ,1998 Ahlat İlçesinin Coğrafyası . Atatürk Üniv.Yay.No:881, Fen. Ed. Fak. Yay. No:97. Araştırma Serisi: No: 68, Erzurum.
- ARINÇ,K.,2007,Türkiye'nin Coğrafi Bölgeleri,II Cilt, İç Bölgeler,Erzurum
- ATALAY. İ.,1983. Muş Ovası ve Çevresi'nin Jeomorfolojisi ve Toprak Coğrafyası. Ege Üniv. Ed. Fak. Yay.No: 24, İzmir.
- ATMIŞ,E.,1994,Türkiye'de Yayla Turizminde Altyapı Sorunları, İstanbul Üniv. Fen. Bil. Enst. (Yayımlanmamış Yüksek lisans Tezi),İstanbul.
- BELLİ,O.,KONYAR,E.,2003, Doğu Anadolu Bölgesinde Erken Demir Çağı Kale ve Nekropoller (Early Iron Age Fortresses and Necropolises in East Anatolia), Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.

- BELLİ,O., 2004,Doğubayazıt Bölgesi'nde Keşfedilen Urartu Sulama Tesislerine Toplu Bakış *Güneşin Doğduğu Yer: Doğubayazıt Sempozyumu Bildiri Kitabı*, İstanbul.
- CANALIOĞLU,M.V.2000,Yayla Turizmi, İl Turizm Müdürlüğü, Karadeniz Matbaası, Trabzon.
- ÇÖLAŞAN, Ü.E.,1970, Türkiye İklim Klavuzu. Olgun Kardeşler Matbaası, Ankara
- DAVİS, P, H., 1965, Flora of Turkey and the East Aegen Island Volume One. Edinburgh at the University Press. Edinburgh.
- DOĞANAY, H., 1997, Türkiye Beşeri Coğrafyası, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları :2982, Bilim ve Kültür Eserleri Dizisi: 877, Eğitim Dizisi: 10, İstanbul.
- DÖNMEZ, Y., 1984. Umumi Klimatoloji ve İklim Çalışmaları, İst. Üniv. Yay. No: 2506. Coğr. Ens. Yay. No: 102, İstanbul.
- EMİROĞLU, M., 1977, Bolu'da Yaylalar ve Yaylacılık, Ankara Üniv. D.T.C.F. Yay. No: 272, Ankara.
- ERİNÇ,S., 1953, Doğu Anadolu Coğrafyası. İst. Üniv. Ed. Fak. Coğr. Ens. Yay. No: 15. İstanbul.
- ERİNÇ, S., 1969, Klimatoloji ve Metodları İstanbul Üniv. Yay. No:3278, Deniz Bilimleri ve Coğrafya Enst.Yay. No:2, İstanbul.
- ERÖZ, M., 1984, Sosyolojik Yönden Türk Yer Adları. Türkiye Yer Adları Sempozyumu Bildirileri, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Milli folklor Araştırma Dairesi Seminer Kongre Bildirileri Dizisi:60,Ankara
- GÖNEY, S., 1975, Büyük Menderes Bölgesi, İstanbul Üniversitesi Yay. No:1895, Coğrafya Enstitüsü Yay. No:79, İstanbul.
- GÜNER,İ.,1996,Iğdır Ovası Çevresinde Yaylacılık. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Coğrafya Bilim ve Uygulama Kolu Coğrafya Araştırmaları, Sayı; 4, Ankara
- İZBIRAK, R., 1986, Coğrafya Terimleri Sözlüğü. İstanbul.
- KAYA, F., 2001, Ağrı Ovası ve Çevresinin Coğrafi Etüdü. Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Coğrafya Anabilim Dalı Basılmamış Doktora Tezi, Erzurum
- KOÇMAN, A., 1993, Türkiye İklimi. Ege Üniv. Edebiyat Fak. Yay. No:72. İzmir.

Aladağ'da Yaylalar ve Yaylacılık

- KODAY,S.,2005, Doğu Anadolu Bölgesi'nde Hayvancılık, Atatürk Üniversitesi Yayınları No:949, Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları No:104,Araştırmaları Serisi No:74 Erzurum.
- KÖSE,A.,1997,Madra Dağı Kuzey Yamaçlarında Yaylacılık. Atatürk Üniv., Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi, Doğu Coğrafya Dergisi, Sayı:2, Erzurum.
- SARAÇOĞLU,H.,1989,Doğu Anadolu Bölgesi, Milli Eğitim Bakanlığı,Öğretmen Kitapları Dizisi:176,İstanbul.
- SEVGİ, C., 1984, Adana İlinin Kuzeydoğu Kesiminde Yaylacılık. Ege Coğrafya Dergisi.Sayı. 2, İzmir.
- SÖZER, A.N,1972, Kuzeydoğu Anadolu'da Yaylacılık. İş Matbaacılık ve Ticaret, Ankara
- TARMAN, Ö., 1964, Türkiye'de Yem ve Mera Problemleri, Türkiye'de Tabiat ve Tabiat Kaynaklarından Faydalanma ve Koruma Esasları, Türkiye Tabiatını Koruma Cemiyeti Yay. No:9. Ankara.
- TUNÇDİLEK,N,1964,Türkiye'de Yaylalar ve Yaylacılık.İstanbul Üniv.Coğrafya Enst. Derg.Sayı:14,İstanbul.
- TURAN, O., 1973, Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi, İstanbul
- YALÇINDAĞ, S.,1994, Alternatif Turizmin Yönetmel Boyutu. Turizm Bakanlığı Yayınlanmamış Raporları, Ankara.
- ZAMAN,M., 2007, Doğu Karadeniz Kıyı Dağları'nda Yaylalar ve Yaylacılık. Atatürk Üniv. Yay. No: 960, Fen-Ed.Fak.Yay.No: 105, Araş. Ser. No:75,Erzurum.